

Kas käbi sarnaneb kännule või kännuga?

Alaleütleva käände pealetungist

Kais Allkivi

Tallinna ülikooli lingvistika magistrant

Vennal on naine, kes sarnaneb käitumiselt ja iseloomult isale, ja minul mees, kes sarnaneb mu emaga. Internetifoorumis säärast lauset kohates märkab tähelepanelikum lugeja vastuolu: ühes lausepooles esineb verb *sarnanema* alaleütleva laiendiga, teises aga on laiendsõna kaasäitlevas käändes. Postituse autor tarvitas eri variante ilmselt alateadlikult, kuna avalikus keelekasutuses kuuleb-näeb mõlemat. Ühe ja sama ajakirjandusväljaande, vahel artikligi piires võib silmata kord üht, kord teist vormi. Kumb siis õige on? Õigekeelsusallikad kiidavad heaks vaid kaasäitlevas käändes laiendi ning alaleütlevas laiend on mitmel pool välja toodud tüüpveana. Eesti keelekollektiiv seevastu näib neid tunnustavat võrdväärseks.

Verbi, aga ka käänd-, määr- või kaassõna tähendusest sõltub sageli tema laiendite vorm, nt *tüdruk vestleb (kellega?) poisiga, sõber on tänulik (mille eest?) nõuande eest*. Sellist grammatilist seost, täpsemalt alistusseost, nimetatakse rektsiooniks ehk sõltumiseks. Normipäratud rektsioonimallid ei iseloomusta vaid suulist või internetisuhtlust. Neid tuleb alatihti ette nii trüki-, võrgu-, tele- kui ka raadioajakirjanduses, reklaamtekstides jm avalikus keeleruumis. Kõige sagedamini on rööpselt juurdunud rektsioonilaiend alaleütlevas käändes.

Alaleütlev on piire laiendanud 1930. aastaist

Alaleütleva tungimist teiste käänete kasutusalaale täheldas juba 1930. aastail Johannes Aavik, kes nimetas nähtust *le-tõveks*. Tema tähelepanekute järgi esines sihiline väliskohakääne rektsiooniseoses enamjaolt saava või rajava asemel. Siiani on aktuaalsed Aaviku osutatud veakohad, kus alaleütlevat laiendit tarvitatakse omadussõnaga *kindel* ja verbiga *jagama*, nt *kindel oma oskustele > oskustes, jagame arvu viiele > viiega*. Aavik pakkus alaleütleva laiendase pruukimise põhjuseks varasemaid

saksapäraseid konstruktsioone, mis sisaldasid kaassõna *pääle*. Tema meelest asendas keelekasutaja iga *pääle* šabloonselt *le*-käändelõpuga.¹

Alaleütleva rolli on nüüdses eesti keeles käsitlenud Peep Nemvalts, kes otsis 1980.–2000. aastaist pärinevate ajakirjandus- ja teadustekstide valimist määrsõna *sarnaselt* kasutusnäiteid ning avastas, et norminguile mittevastavate alaleütlevate rektsioonilaiendite osakaal on tekstikogust sõltuvalt kuni 41,8% ajalehetekstides ja kuni 100% teadustekstides. Samuti märkas Nemvalts reklaamikeelt uurides, et nimisõnafraasis levib alaleütlevas käändes määruslik täiend omastavalise täiendi või liitsõna kohale, nt *superpakkumised mööblile* (õigem oleks *mööbli superpakkumised*), *allahindlused tehnikale* (ehk *tehnikallahindlused*).²

Viimasel kolmveerandsajandil koostatud veaohlike rektsioonide loeteludes on püsivat tähelepanu pööranud kümnekonnale sõltumissuhte, kus on väidetavaks probleemiks alaleütlevas käändes paralleel-laiend: *baseeruma, põhinema ja rajanema millele* (õigem oleks *millel*) ning *jagama, kohaldama, kohanema, sarnane/sarnanema ja võrdne/võrduma millele* (õigem oleks *millega*). Viimatistes Mati Eretil ja Sirje Mäearu rektsiooniloendites tuleb selgesti välja, et levinuim n-ö eksimus on alaleütlevas käändes laiend: Eretil lausa 21 juhul 42st³, Mäearul ligi kolmandikul 96 osutatud veajuhust⁴.

Visalt püsinud sõltumisviga, mida keeleteoimetajail ikka ja jälle parandada tuleb, on alaleütlevas ja kaasütlevas käändes laiendi ära-vahetamine, nt *adekvaatne, analoog(ili)ne, kaasnema ja proportsio-naalne millele > millega*⁵. Alaleütlev kääne tükib asendama ka alalütlevat, saavat ja sisseütlevat, harvem osastavat ja seesütlevat käänet, samuti kaassõnatarindeid *mille kohta, mille korral, mille järele ja mille suhtes*.

¹ Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, lk 110–111.

² Nemvalts, Peep 2003. Alaleütleva allutusretked võõrale alale. III Muutuva Keele päeva ettekanne. <http://www.fl.ut.ee> (23.08.2012).

³ Eretil, Mati 2009. Lause õigekeelsus. 2. parandatud trükk. Tartu: Bookmill, lk 35–40.

⁴ Mäearu, Sirje 2011. Valik rektsioone. Tartu: Keelehooldakeskus, lk 5–38.

⁵ Uuspõld, Ellen; Argo Mund 2009. Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteoimetajale. 4. parandatud ja täiendatud trükk, Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 40.

Segadust külvavad kõlasarnasus, tähenduslähedus ja kontekstisõltlikkus

Oma bakalaureusetöös „Allatiivsete rektsioonilaiendite kasutusala avarumine”⁶ analüüsisin alaleütlevate rööplaiendite esinemist ajalehetekstides. Esmalt valisin Erelti raskusi valmistavate rektsioonide loetelust vastavad alistavad sõnad, mille kasutusnäiteid otsisin Eesti Päevalehe 2001.–2007. aasta tekstikorpusest.

Neljas rektsiooniseoses osutus alaleütlev laiend harilikuks nähtuseks. Pea 80 protsendil juhtudest oli seda tarvitatud koos verbiga *osundama* ‘tsiteerima’, mis esines enamasti ekslikult sarnassõna *osutama* ‘viitama’ tähenduses, nt *Juhtunu osundab > osutab ilmselgelt ka vajadusele piirata Eestis ohtlikke raudteeveoseid*. Samas kohtasin alaleütlevas käändes laiendit ka siis, kui verb oli õiges tähenduses ja nõudnuks osastavas käändes laiendit, nt *Parek osundas paavst Benedictus XVI sõnadele > sõnu*.

Sõnade *rajanema*, *panustama* ja *sarnane/sarnanema* laiendina oli alaleütleva käände vormi kasutatud rohkem kui viiendikul juhtudest. *Rajanema* – nagu ka sünonüümide *baseeruma* ja *põhinema* – puhul tekitab segadust tähenduslähedus verbidega *toetuma* ja *tuginema*: esimene tingib alalütleva, samas kui viimased alaleütleva laiendi. Nt *Õigusriik rajaneb madalate instinktide teadlikule keelamisele > teadlikul keelamisel*. Tegusõna *panustama* tarvitust mõjutab kontekstisõltlikkus: tähenduse ‘panust andma’ korral on lubatud vaid sisseütlev, teise tähenduse ‘lootusi rajama’ korral ka alaleütlev laiend. Nt *Kõlab bürokraatlikult, kuid riik peab siinkohal ilmselt panustama tõhusamale teavitustööle > tõhusamasse teavitustöösse*.

Keelekorraldajate seisukohad lahknevad. Kellel on õigus?

Ette antud keelekasutusmallidest järgmisena vaatlesin ajakirjandustekstide ja suulise kõne näitel seda, millistes konstruktsioonides alaleütlevat käänat enim tarvitatakse. Otsisin morfoloogiliselt analüüsitud ajakirjandus- ja kõnekorpusel üldnimeliste alaleütlevas käändes nimisõnade esinemisjuhte. 111 000-sõnelises ajakirjanduskorpuses leidis 1109 vastet ning 484 erinevat alaleütleva laiendiga alistavat

⁶ Allkivi, Kais 2012. Allatiivsete rektsioonilaiendite kasutusala avarumine. Bakalaureusetöö Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudis.

sõna, kümme sagedaimat neist öeldisverbid *andma, vastama, esitama, minema, jõudma, jääma, maksma*, käändeline verbivorm *vaatamata*, nimisõna saava käände vorm *lisaks* ja kaassõna *tänu*. 100 000-sõnelises kõnekorpuses oli vasteid 172 ja alaleütlevas käändes laiend esines 71 eri rektsiooniseoses, kõige tihemini taas verbidega *minema, andma* ja *jõudma*, samuti *olema, panema, tegema, meeldima* ja *ütleva* ning nimisõnaga *soodustus*. Ei üllatanud, et enim ette tulnud rektsioonipõhjade sekka kuulus mõlemal juhul ohtralt suure esinemissagedusega mitmetähenduslikke tuumverbe, nagu *andma, jääma, minema, tegema, tooma, tulema* ja *viima*.

Keelenormingutega läks vastuollu ajakirjandustekstide puhul 1% ja suulise kõne puhul 2% vaadeldud rektsioonijuhtudest. Esines kaks varemgi keeleteaduslikus kirjanduses täheldatud veakohta: *sarnanema millele > millega* ja *põhinema millele > millel*, nt *Lood põhinevad seikadele, sündmustele ja isikutele > seikadel, sündmustel ja isikutel eesti kirjandusloost*. Lisaks oli alaleütlevas käändes nimisõna ekslikult pruugitud verbi *investeerima* laiendina. „Õigekeelsussõnaraamatu” ja „Eesti keele seletava sõnaraamatu” põhjal tuleks kasutada sisseütlevat käänat: *Polarise esimehe Jaak Kiikeri meelest peab Allingu esmalt investeerima korvpallioskuste õppimisele > õppimisse. Mine-tuletise sisseelamine rektsioonilaiend pidanuks ÕSi näite najal vastama kuhuküsimuse asemel kus-küsimusele: Esimene aasta kulub tema kinnitusel turule > turul sisseelamisele. Lauses Meie õlleodrale > õlleodrast aga otsitakse vigu ja välismaine linnas muudkui voolab sisse oleks sobivam alaltütlev laiend, kuna säärases kontekstis peaks see vastama kust-küsimusele. Lauses Osad käivad laenuosakonda nõustamisele on vigane nii sisseütlevas kui ka alaleütlevas käändes laiend. Käima nõuab kus-küsimusele vastavat ja seega sees- või alalütlevat laiendit. Niisiis: Osa käib laenuosakonnas nõustamisel.*

Väljendverbi *aega veetma* oli korpuselauses kasutatud tähenduses 'aega kulutama'. Rektsioonilaiend peaks olema verbi käändelises desvormis:¹¹ *Ta tuleb nii vähekeseks ajaks ja siis selle ajagi veedab ainult söömisele > süües*. Tähendussegadusest johtuvalt oli alaleütleva värlaiendiga tarvitatud ka meditsiini- ja põllumajandusoskussõnavarasse kuuluvat verbi *lööbima* 'lööbena välja lööma'. ÕSi ja EKSSi näidetest saab järeldada, et tegevussubjekt peaks olema alalütlevas käändes: *Õunapuu-kärntõbi on lööbinud viljadele > viljadel ja kahjustus ulatub sordil „Antonovka” Viljandimaal 70%ni*. Tõenäoliselt mõistis lause autor sõna tähendust kui 'lööbena levima'. Samuti tingib alalütlevas

käändes laiendi nimisõna *rõhk* millegi esiletõstmise tähenduses: *Rõhk oli seal käsitööle > käsitööl*.

Mõnel juhul on õigekeelsusallikate toel raske kindlaks teha, kas lauses on rektsiooniviga. Verbi *kalduma* rektsioonilaiend võib sõltuvalt kontekstist vastata küsimustele *millesse, kuhu ja millele*. Mäearu⁷ ja ÕS toovad *kalduma* kasutuse kohta järgmisi näiteid: *päev kaldub õhtusse/õhtule, jutt kaldus poliitikale, tüsedusele kalduv mees, laev on kaldunud itta/ida poole*. Erelt on seevastu *kalduma* puhul alaleütlevas käändes laiendi märkinud sagedaks sõltumisveaks ja esitanud näite *kaldub joomarlusele > joomarlusse*.⁸ Seetõttu on keeruline öelda, kas ajakirjandusest pärit lause *Vasakpoolsusele kalduva imagoga töösturid võivad kergesti põlu alla sattuda* on korrektne või tuleks eelistada sisseütlevas vormis laiendit.

Sarnast segadust külvab nimisõna *panus*, mille puhul 'juurdepandu, lisatu' tähenduses on ÕSile ja Mäearule⁹ tuginedes lubatud nii alaleütlev kui ka sisseütlev laiend, nt *panus ühisele söömalauale, igakuine panus pangakontole, aga Vilde panus eesti kirjandusse, kunsti panus inimese kasvatamisse, riigi panus kohaliku ettevõtluse arendamisse*. Kontekstist lähtudes passiks korpuselausesse paremini sisseütlevas käändes laiend: *Tallinna avalik panus Balladuri paktile > pakti(sse) pidi paratamatult häirima Venemaad*.

Verbiga *kasvama* kasutatakse nii alaleütlevas kui ka rajavas käändes laiendit. Sisestasin lause *Viimase nelja aastaga on arvloterii osatähtsus Eesti Loto käibes kasvanud 50 protsendilt 58 protsendile* eeskujul Google'i otsimootorisse kaks sõnapaari: *kasvanud prontsendile* ja *kasvanud protsendini*. Kordumatuid tulemusi oli peaaegu võrdselt: esimesel juhul 379, teisel juhul 350. Seletava sõnaraamatu näite *Meeskonna eduseis kasvas 15-punktiliseks* põhjal sobiks selles olukorras ka saavas käändes laiend.

⁷ Mäearu, Sirje 1996. Valik rektsioone – Keelenõuanne soovitab. <http://keeleabi.eki.ee/artiklid/rektsioone.html> (23.08.2012).

⁸ Erelt, Mati 2009. Lause õigekeelsus, Tartu: Bookmill, lk 36.

⁹ Mäearu, Sirje 2011. Valik rektsioone, Tartu: Keelehooldakeskus, lk 33.

Keelekasutajad tajuvad alaleütlevas käändes laiendit loomulikuna ka n-ö veakohtades

Selgitamaks välja, kuivõrd loomulikuna keelekasutaja vigaseks peeta-
vaid alaleütlevas käändes laiendiga rektsioonimalle tunnetab, korral-
dasin käesoleva aasta 12.–30. märtsini Tallinna 21. kooli ja Tallinna
ühisgümnaasiumi III ja IV kooliastme õpilaste hulgas ning Eesti
riigiarhiivi ja Õhtulehe töökollektiivis taju-uuringu. 218 vastajal oli
15 minutit, et keeletunnetusest lähtudes hinnata 50 lauset, mis kätkesid
alaleütlevas käändes laiendiga rektsiooniseost. Test sisaldas suvalises
järjekorras 24 vääraks loetavat või küsitavat ning 26 korrektset lau-
set. Viimastest osa sisaldas Erelti esitatud rektsioone, mille puhul just
alaleütlevas laiendit kipub asendama muus käändes laiend: *kaasuma*,
lähedane ja *vastanduma millega* > *millele*, *toetuma* ja *tuginema mil-
lel* > *millele*¹⁰. Küsitletud andsid hinnangu neljapallisel skaalal, mille
hindamisastmed olid: 1 – *täiesti ebaloomulik*, 2 – *pigem ebaloomulik*,
3 – *pigem loomulik* ja 4 – *täiesti loomulik*. Vastajate vanus jäi 14–68
eluaasta piiresse. Naisi oli valimis 137, mehi 77. Neli vastajat jättis soo
märkimata. 19 vastaja kõrgharidus oli seotud eesti keelega.

Vastajate keeletaju lahknes rektsiooninorminguist seitsmel juhul.
Lauset *Kaisa sarnaneb väliselt väga oma emale* pidas loomulikuks
ehk hindas enam kui 2,5 palliga umbes 85%. Vastajaist 78% tajus
loomulikuna lauset *Liisa panustas kõik säästnud õpingutele*, ehkki
'millesegi panust andma' tähenduses nõuab *panustama* sisseütlevas
käändes laiendit (tähenduses 'millelegi lootusi rajama' võib EKSSi järgi
sobida ka alaleütlev). Kolmveerand valimit märkis loomulikuks lauset
Vastastikune usaldus rajaneb headele kogemustele. Veel mitme n-ö
väärmalli puhul jagunesid hinnangud umbes pooleks. Seevastu tundus
korrektne lause *Kõrgemale palgale kaasub suurem vastutus* 80%-le
küsitletuist ebaloomulikuna. Testis kätketud probleemsed rektsioonid
leiab hinnangulise loomulikkuse järgi reastatuna järgnevast tabelist.

¹⁰ Erelt, Mati 2009. Lause õigekeelsus, Tartu: Bookmill, lk 36–39.

Tabel. Vastajate hinnangud probleemset rektsiooni sisaldanud tajutestilausetele (poolpaksus kirjas on konstruktisoonid, mille puhul hinnang keelenorminguist hälbib)

	Lauses sisaldunud rektsioon	Täiesti ebaloomulik	Pigem ebaloomulik	Pigem loomulik	Täiesti loomulik	Keskmine hinnang
1.	<i>sarnanema</i> kellele > kellega	11	22	59	126	3,38
2.	<i>kalduma</i> millele (> millesse)	12	31	88	87	3,15
3.	<i>panustama</i> 'panust andma' millele > millesse	15	33	78	92	3,13
4.	<i>rajanema</i> millele > millel	11	45	81	81	3,06
5.	<i>investeerima</i> millele > millesse	38	55	81	41	2,80
6.	<i>analoogne</i> millele > millega	26	54	81	57	2,78
7.	<i>kindel</i> millele > milles	35	53	62	66	2,74
8.	<i>kasvama</i> millele (> milleni)	41	71	56	50	2,53
9.	<i>panus</i> millele (> millesse)	40	74	60	45	2,51
10.	<i>samm</i> millele (> milleni)	45	82	72	19	2,50
11.	<i>sisseelamine</i> millele > kus	32	67	76	43	2,41
12.	<i>identne</i> millele > millega	42	79	65	32	2,40
13.	<i>põhinema</i> millele > millel	55	59	40	64	2,33
14.	<i>kaasama</i> millele > millesse	44	70	61	33	2,32
15.	<i>baseeruma</i> millele > millel	49	87	53	29	2,30
16.	<i>osundama</i> millele > mida	62	74	53	29	2,22
17.	<i>paralleelne</i> millele > millega	77	76	42	23	2,07
18.	<i>veetma</i> millele > mida tehes	86	62	44	26	2,05
19.	<i>otsima</i> millele > millest	77	91	36	14	1,93
20.	<i>lööbima</i> kellele > kellel	95	74	36	17	1,90
21.	<i>kohanema</i> millele > millega	96	68	38	16	1,88
22.	<i>kaasuma</i> millele	81	93	35	9	1,87
23.	<i>vastavuses</i> millele > millega	93	73	43	9	1,85
24.	<i>rõhk</i> millele > millel	115	74	13	16	1,77
25.	<i>käima</i> millele > millel	148	42	15	13	1,43

See, kuivõrd hinnangud rektsiooninorminguist hälbisid, seostus küsitletute vanuse ja haridusega. 14–16aastased põhikooliõpilased tajusid alaleütlevas käändes laiendit loomulikuna 40 lauses, 17–19aastased gümnasistid 35 lauses ning 19–40aastased ja 41–68aastased 32 lauses. Noorima rühma hinnangud vastandusid norminguile 12 juhul, ülejäänutel seitsmel juhul. Kui keskkoolinoortele tundusid loomulikuna kõik kaheldavad rektsioonid, siis eakamaile vaid *kalduma millele*. Kõrvutades lausehaaval vanuserühmade keskmisi hinnanguid, jäi sageli silma muster: mida eakam vastajarühm, seda lähemal on seisukoht õigekeelsusallikate omale.

Valimisse kuulunud inimesed märkisid ankeedis, et puutuvad võõrkeeltest enim kokku inglise, vene, saksa ja soome keelega. Peangi üheks võimalikuks mõjuteguriks keelekontakte. Näiteks omadussõnade *analogue* ja *identne* soomekeelsed vasted *analoginen* ja *identtinen* nõuavad alaleütlevat laiendit. Vene vastetega *аналогичный* ja *идентичный* ning saksa vastetega *analog* ja *identisch* kuulub kokku daativi kääne, millele eesti keeles vastab enamjaolt alaleütlev. Verbi *sarnanema* pruukimine kaasaütlevas käändes laiendi asemel koos alaleütlevas laiendiga võib tuleneda sellest, et inglise keeles on väärt kasutada verbiühendeid *be similar* ja *bear resemblance* koos kaasaütleva eessõnaga *with* – sobib ainult suunaessõna *to*.

Kokkuvõte

Uurimust koostades sain kinnitust, et allatiivsed rööplaiendid rektsioonikasutuses on aktuaalne probleem ja tegemist on uurimisvaldkonnaga, mis vajaks senisest suuremat tähelepanu. Õigekeelsusallikate käsitlused võiksid olla ühtlustatud, näiteks valitseb ebakõla sõnade *kalduma* ja *panus* rektsioonijuhistes. Samuti ei tohiks keelekorralduslikud normingud eirata objektiivset keelenormi.¹¹ On ju keeleomane või keeltevahelisest mõjust tingitud varieerumine keele tüüpiline, arengupotentsiaalile viitav tunnusjoon. Seega võiks vahest kaaluda mõningate hetkel vääraks loetavate, kuid laialt levinud konstruktsioonide, nagu *rajanema* ja *sarnanema millele*, möönmist korrektse keelekasutusena. Selle otstarbekuse väljaselgitamiseks tuleks korraldada laiapõhjalisemaid rektsioonikasutuse uuringuid.

¹¹ Eslon, Pille 2010. Suundumustest eesti keele grammatiliste käänete kasutuses – Korpusuuring ja meetodid. Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised, 12. Tallinn, lk 6.